

कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स (Corporate Governance)

कॉर्पोरेट गव्हर्नन्समध्ये मूलतः कंपनीच्या अनेक भागधारकांच्या हितसंबंधांचा समावेश असतो, जसे की भागधारक, वरिष्ठ व्यवस्थापन अधिकारी, ग्राहक, पुरवठादार, वित्तपुरवठादार, सरकार आणि समुदाय इ.

यात कंपनीचे मालक (भागधारक), संचालक मंडळ, व्यवस्थापन आणि कर्मचारी, ग्राहक, सरकार, पुरवठादार आणि सामान्य जनता अशा विविध भागधारकांमध्ये दृढ संबंध राखण्यासाठी धोरणे आणि नियम आहेत. हे सर्व प्रकारच्या संस्थांना (profit or not-for-profit) लागू होते.

कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सची तत्त्वे (Principles of Corporate Governance)

कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स ही एक प्रणाली आहे ज्याद्वारे कॉर्पोरेट निर्देशित आणि नियंत्रित केले जातात. संचालक मंडळाचे भागधारकांना विश्वासार्ह कर्तव्य असते आणि त्याद्वारे कंपनीच्या ऑपरेशन्स आणि क्रियाकलापांवर देखरेख ठेवण्यासाठी ते जबाबदार असतात. Corporate Governance शी संबंधित महत्त्वाची तत्त्वे खालील तक्त्यात देण्यात आलेली आहेत:

Principles of Corporate Governance	
Accountability (जबाबदारी)	<ul style="list-style-type: none">उत्तरदायित्व म्हणजे उत्तरदायी असणे आणि एखाद्याच्या कृतीची जबाबदारी घेणे बंधनकारक असणे. असे केल्याने दोन गोष्टींची खात्री देता येईल- व्यवस्थापन संचालक मंडळाला जबाबदार आहे. संचालक मंडळ कंपनीच्या भागधारकांना जबाबदार आहे. हे तत्त्व कंपनीच्या व्यवसायातील भागधारकांना विश्वास देते की, कोणतीही प्रतिकूल परिस्थिती उद्भवल्यास, जबाबदार व्यक्तींना जबाबदार धरले जाईल.
Fairness (निष्पक्षता)	<ul style="list-style-type: none">उल्लंघनाशी संबंधित कोणत्याही समस्यांचे निराकरण करण्याची संधी देते. हे तत्त्व भागधारकांच्या हक्कांचे संरक्षण, कोणत्याही वैयक्तिक पक्षपात न करता सर्व भागधारकांना समान वागणूक देणे आणि अधिकारांच्या कोणत्याही उल्लंघनासाठी निवारण मंजूर करणे याशी संबंधित आहे.
Transparency (पारदर्शकता)	<ul style="list-style-type: none">कंपनीची धोरणे आणि पद्धती आणि भागधारकांच्या हक्कांवर परिणाम करणारे निर्णय याबद्दल स्पष्ट माहिती प्रदान करणे पारदर्शकतेचे प्रतिनिधित्व करते. हे शीर्ष व्यवस्थापन आणि भागधारकांमध्ये विश्वास आणि एकतेची भावना निर्माण करण्यास मदत करते. हे आर्थिक स्थिती, कामगिरी, मालकी यासारख्या भौतिक बाबींवर वेळेवर अचूक आणि पूर्ण प्रकटीकरणाची खात्री देते.
Independence (स्वातंत्र्य)	<ul style="list-style-type: none">स्वातंत्र्य म्हणजे विनाकारण प्रभावित न होता मुक्तपणे निर्णय घेण्याची क्षमता. कंपनीमध्ये कोणताही वैयक्तिक स्वार्थ न ठेवता मोकळेपणाने निर्णय घ्यावेत. हे हितसंबंधांच्या संघर्षात घट सुनिश्चित करते. कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स स्वतंत्र संचालक आणि सल्लागारांची नेमणूक सुचवते जेणेकरून प्रभाव न पडता जबाबदारीने निर्णय घेतले जातील.
Social Responsibility (सामाजिक जबाबदारी)	<ul style="list-style-type: none">4 मुख्य तत्त्वांव्यतिरिक्त, कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सचे एक अतिरिक्त तत्त्व आहे. कंपनीची सामाजिक जबाबदारी कंपनीला सामाजिक समस्यांविषयी जागरूक राहण्यास आणि त्याकडे लक्ष देण्यासाठी कृती करण्यास भाग पाडते. अशा प्रकारे कंपनी इंडस्ट्रीत सकारात्मक प्रतिमा निर्माण करते. कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटीच्या दिशेने पहिले पाऊल म्हणजे चांगल्या कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सचा सराव करणे.

भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स (Corporate Governance in India)

उमेदवारांना भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सबद्दल सखोल माहिती असणे आवश्यक आहे कारण ते MPSC Syllabus मध्ये समाविष्ट आहे. उमेदवारांनी खालील घटकानुसार त्यांच्या MPSC नोट्स तयार कराव्यात:

- कॉर्पोरेट अफेअर्स मंत्रालय (एमसीए) आणि सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (सेबी) हे भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स साठी जबाबदार आहेत. उदारीकरणानंतर १९९० च्या दशकात भारतातील कॉर्पोरेट क्षेत्राला मोठ्या बदलांना सामोरे जावे लागले.
- 1900 च्या दशकात, SEBI ने विविध कायद्यांद्वारे भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सचे नियमन केले जाते, जसे:
 - सुरक्षा करार (नियमन) अधिनियम, 1956;
 - सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया कायदा, 1992;
 - डिपॉझिटरीज कायदा 1996.
- फेब्रुवारी २००० मध्ये सेबीने कुमार मंगलम बिर्ला समितीच्या शिफारशींमुळे भारतात कॉर्पोरेट गव्हर्नन्ससाठी पहिली औपचारिक नियामक चौकट स्थापन केली. भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सचा दर्जा सुधारण्यासाठी हे हाती घेण्यात आले.
- २००२ मध्ये जेव्हा कॉर्पोरेट ऑडिट अँड गव्हर्नन्सवरील नरेशचंद्र समितीने एकाधिक प्रशासकीय मुद्द्यांकडे लक्ष देऊन, तेव्हा एक मोठा कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स उपक्रम हाती घेण्यात आला.
- एमसीए आणि भारत सरकारने कॉन्फेडरेशन ऑफ इंडियन इंडस्ट्री (सीआयआय), नॅशनल फाउंडेशन फॉर कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स (एनएफसीजी), इन्स्टिट्यूट ऑफ चार्टर्ड अकाउंटंट्स ऑफ इंडिया (आयसीएआय) अशा अनेक संस्था आणि चार्टर्सची स्थापना केली आहे.

भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्समधील नैतिक समस्या (Ethical issues with Corporate Governance)

गेल्या काही दशकात कॉर्पोरेट मध्ये फसवणुकीची वारंवारता वाढलेली दिसते आणि यामुळेच कॉर्पोरेट प्रशासनामध्ये अपयश हे दिसून येते. परंतु कॉर्पोरेट प्रशासन पद्धती सुधारण्यासाठी विकसित व विकसनशील देशांनी जोरदार प्रयत्न केलेले आहेत. खाली नमूद केलेले भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स पद्धतींवर परिणाम करणारे शीर्ष 5 मुद्दे आहेत:

Ethical issues with Corporate Governance in India	
हितसंबंधांचा संघर्ष (Conflict of Interest)	भागधारकांच्या खर्चावर स्वतः ला समृद्ध करण्याचे व्यवस्थापकांचे आव्हान उदा. आयसीआयसीआय बँकेच्या माजी प्रमुख चंदा कोचर यांच्या अलीकडील प्रकरणाने आपल्या पतीसाठी क्रिड प्रोको डीलसाठी व्हिडिओकॉनला कर्ज मंजूर केले.
कमकुवत मंडळ (Weak Board)	अनुभव आणि पार्श्वभूमीच्या विविधतेचा अभाव हे या मंडळांसाठी दुर्बलतेचे एक मोठे क्षेत्र आहे. भागधारकांच्या व्यापक हितासाठी बोर्डाने कामगिरी केल्याबद्दल प्रश्न निर्माण झाले आहेत. IL&FS च्या बाबतीत, बोर्डाच्या कोणत्याही सदस्याने विरोध दर्शवला नाही.
मालकी आणि व्यवस्थापन वेगळे करणे (Separation of ownership and management)	कुटुंबा आधारित कंपन्यांच्या बाबतीत, मालकी आणि व्यवस्थापन यांचे विलगीकरण हे भारतातील काही प्रमुख कंपन्यांसह बहुसंख्य कंपन्यांमध्ये एक महत्त्वाचे आव्हान आहे.
स्वतंत्र संचालक (Independent directors)	स्वतंत्र संचालक पक्षपाती असतात आणि ते प्रवर्तकांच्या अनैतिक व्यवहारांना रोखू शकत नाहीत.

कार्यकारी नुकसान भरपाई (Executive Compensation)	कार्यकारी नुकसान भरपाई हा एक वादग्रस्त मुद्दा आहे, विशेषतः जेव्हा भागधारकांच्या उत्तरदायित्वाच्या अधीन असतो. भागधारकांच्या छाननीच्या कसोटीवर कार्यकारी नुकसान भरपाईची आवश्यकता आहे.
---	---

भारतातील कॉर्पोरेट गव्हर्नन्स सुधारण्यासाठी काय करावे?

कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सला, एक विषय म्हणून, कालांतराने आणि प्रत्येक मोठ्या घोट्याव्यानंतर, एकतर शेअर बाजारात किंवा फसव्या हेतूने / व्यवस्थापन असलेल्या कंपन्यांमध्ये महत्त्व प्राप्त झाले. सेबीने २००४ मध्ये नारायण मूर्ती समितीच्या शिफारशी स्वीकारल्या आणि अंमलात आणल्यानंतर अहवालाच्या आवश्यकतांवर एक नमुना बदल झाला.

उदय कोटक पॅनेलच्या शिफारशींची अंमलबजावणी करणे:

1. सूचीबद्ध संस्थांच्या संचालक मंडळावर किमान 6 संचालक असतील; प्रत्येक सूचीबद्ध घटकामध्ये कमीतकमी 1 स्वतंत्र महिला संचालक असणे आवश्यक आहे
2. स्वतंत्र संचालकांच्या नियुक्तीबाबत अधिक पारदर्शकता आणि मंडळांवर अधिक सक्रिय भूमिका बजावली पाहिजे.
3. लेखापरीक्षण समितीने 100 कोटींहून अधिक कर्ज/गुंतवणुकीच्या वापराचा आढावा घेणे आवश्यक आहे.

मजबूत जोखीम व्यवस्थापन धोरणे: अधिक चांगले निर्णय घेण्यासाठी प्रभावी आणि मजबूत जोखीम व्यवस्थापन धोरणांचा अवलंब करणे, कारण यामुळे सर्व कॉर्पोरेशन्सना भेडसावणाऱ्या risk-reward trade-offs बदल सखोल अंतर्दृष्टी विकसित होते.

परिणामकारक प्रशासकीय पायाभूत सुविधा : नैतिक वर्तनाला मार्गदर्शन करणारी धोरणे आणि कार्यपद्धती कोणत्याही संस्थात्मक वर्तनाचा पाया बनल्या पाहिजेत. बोर्ड आणि व्यवस्थापन यांच्यातील जबाबदारीची रेषा वेगळे करणे सुनिश्चित केले पाहिजे.